

Evija Vīnkalna, *Mg. soc.*

Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, Latvija

CĒĻSAKARĪBAS IZPRATNE, ATTĪSTĪBAS TENDENCES UN NOZĪME KRIMINĀLTIESĪBĀS

UNDERSTANDING CAUSAL RELATIONSHIP, ITS DEVELOPMENT TENDENCIES AND SIGNIFICANCE IN CRIMINAL LAW

Summary

Causal relationship is one of necessary prerequisites for criminal liability in material *corpus delicti*. Causation theories have the key role to play in determining causal relationship. Propounding of these theories reasonably draws an increasing attention within Latvian criminal law, acknowledging their importance in practice. The article highlights the importance of causation type, such as alternative causation, during criminal offence's qualification and the assessment of causation types in the theory of criminal law.

Atslēgvārdi: cēloņsakarība, Krimināllikums, krimināltiesības, noziedzīgs nodarījums

Keywords: causal relationship, the Criminal Law, criminal law, criminal offence

Ievads

Cēloņsakarība ir materiālo noziedzīgu nodarījumu sastāvu objektīvās puses pazīme, kas nozīmē, ka materiālo noziedzīgo nodarījumu kvalifikācija nav iespējama bez cēloņsakarības konstatēšanas. Cenšoties rast precīzu cēloņsakarības raksturojumu un vienveidību tās noteikšanā, krimināltiesībās izstrādātas cēloņsakarības teorijas, kuru nostādnes plašāku izvērtējumu gūst arī Latvijas krimināltiesībās. Raksta mērķis ir akcentēt cēloņsakarības teoriju ietekmi cēloņsakarības izpratnes veidošanā un to nozīmi praksē.

Cēloņsakarība (*nexus causalis*) pamatoti uzskatāma par vienu no nozīmīgākajiem jautājumiem krimināltiesībās,¹ ņemot vērā, ka materiālo noziedzīgo nodarījumu kvalifikācija pēc objektīvās puses nav iespējama bez cēloņsakarības konstatēšanas.²

¹ Sk., piem., Козаченко И. Я., Курченко В. Н., Злоченко Я. М. Проблемы причины и причинной связи в институтах Общей и Особенной частей отечественного уголовного права: вопросы теории оперативно-следственной и судебной практики. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003; Langsted L. B., Greve V. Criminal Law. Denmark. 2. ed. Copenhagen: DJOF Publishing, 2004.

² Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2007, 40., 41. lpp.

Cēloņsakarība Latvijas krimināltiesībās pamatoti nostiprināta kā materiālo noziedzīgo nodarījumu sastāvu pazīme, taču atsevišķa pētījuma vērts ir jautājums, vai cēloņsakarības noteikšana aprobežojas tikai ar materiālo noziedzīgo nodarījumu sastāviem. Atsevišķos gadījumos cēloņsakarību varētu izvērtēt

Cēloņsakarībai Latvijas krimināltiesībās pievērsta uzmanību gan dažādu autoru darbos, to skaitā arī izvērstos pētījumos,³ gan tās noteikšanas problemātika vērtēta praksē.⁴ Tā, piemēram, profesors Pauls Mincs, uzsvērdams cēloņsakarības būtisko nozīmi, norādījis, ka “pieskaitīt nodarījumu par vainu nav iespējams, nenostādot noziedzīgu rezultātu sakarā ar cilvēka ārējo uzvešanos. Ciktāl šo sakaru redz cilvēka aktivitātē, no kuras cēlies zināms ārējs rezultāts, pieņemts runāt par cēlonisko sakaru [...]”.⁵ Atzīstot cēloņsakarības būtisko nozīmi, jāakcentē, ka tās izvērtēšana un problemātiskie jautājumi uzsvērti ne tikai krimināltiesībās.⁶ Lai gan cēloņsakarības izpratne arī dažādās tiesību apakšnozarēs var atšķirties, tā var būt viens no atbildības priekšnoteikumiem krimināltiesībās, civiltiesībās, administratīvajās tiesībās.⁷ Cēloņsakarības definējumu nav raksturīgi ietvert krimināllikumā. Līdzīgi kā lielākajā daļā ārvalstu, no krimināllikumos, kas bijuši spēkā Latvijas teritorijā,⁸ ne Krimināllikumā⁹ cēloņsakarības izpratne nav skaidrota.¹⁰ Tomēr cēloņsakarība kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme izriet no normas uzbūves, tās konstatēšanas nepieciešamību nosakot ar noziedzīga nodarījuma sastāvā ietvertajām kaitīgajām sekām. Krimināltiesību normās cēloņsakarības apzīmēšanai lietoti arī dažādi termini¹¹ – “izraisīt” (Krimināllikuma 138. panta pirmā daļa), “radīts” (Krimināllikuma 319. panta pirmā daļa), “nodarīts” (Krimināllikuma 260. panta pirmā daļa), “bijis par iemeslu” (Krimināllikuma 125. panta trešā daļa). Cēloņsakarības definīcija izstrādāta krimināltiesību doktrīnā, to skaidrojot kā objektīvo saikni starp prettiesisko darbību vai bezdarbību un to radītajām laika ziņā sekojošajām

ārpus noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm, piemēram, nošķeltā noziedzīga nodarījuma sastāvā, kad, lemjot jautājumu par soda noteikšanu, izvērtējams radītais kaitējums (Krimināllikuma 46. panta otrā daļa).

- ³ Sk., piem., Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 103. lpp.; Leja M. KRIMINĀLTIESĪBU AKTUĀLIE JAUTĀJUMI UN TO RISINĀJUMI LATVIJĀ, AUSTRIJĀ, ŠVEICĒ, VĀCIJĀ. Noziedzīga nodarījuma uzbūve; cēloņsakarība; vaina; krimināltiesību normu interpretācija un spēks laikā. I daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2019.
- ⁴ Sk., piem., Latvijas Republikas Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 2017. gada 6. janvāra lēmums lietā SKK-4/2017.
- ⁵ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 126. lpp.
- ⁶ Sk., piem., Torgāns K. Vairāki zaudējumus (kaitējumu) izraisīši cēloņi. Jurista Vārds, 2007, Nr. 28. Pieejams: <http://www.juristavards.lv> [aplūkots 2019. gada 9. maijā]; Kārklīšs J. Vainas, prettiesiskas rīcības un atbildības ideja privāttiesībās. Latvijas Universitātes Žurnāls: Juridiskā zinātne. Nr. 8, 2015; Strazdiņš Ģ. Ieskats cēloniskā sakara vērtēšanas pamatos. Jurista Vārds, 2017, Nr. 19, 18.–25. lpp.
- ⁷ Mantrovs V. Cēloniskā sakara izpratnes jautājumi civiltiesību kontekstā. Jurista Vārds, 2016, Nr. 13, 15.–19. lpp.
- ⁸ Piem., Latvijas Kriminālkodekss un komentāri pie atsevišķiem Latvijas Kriminālkodeksa pantiem (*Dr. iur. A. Niedre*). Rīga: Tiesiskās informācijas centrs, 1997.
- ⁹ Krimināllikums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.
- ¹⁰ Cēloņsakarības definējums krimināllikumos ir iestrādāts tikai dažās ārvalstīs, piemēram, Gruzijas kriminālkodeksā (*Criminal Code of Georgia*). Pieejams: www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes [aplūkots 2019. gada 9. maijā].
- ¹¹ Atzīmējams, ka dažādo terminu lietošana nav saistāma ar atšķirīgu cēloņsakarības limenu apzīmēšanu, bet drīzāk ar valodas labskanīgumu – sk. plašāk Leja M., 491.–492. lpp.; Vinkalna E. Cēloņsakarība Krimināllikumā un tās nozīme noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā. Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 204.–211. lpp.

kaitīgajām sekām, kurā darbība vai bezdarbība sagatavo un nosaka seku iestāšanās iespēju un kurā darbība vai bezdarbība ir galvenais noteicošais faktors, kas neizbēgami radījis kaitīgās sekas.¹² Atzīmējams, ka Latvijas krimināltiesībās pamatā pausta vienota izpratne, neapšaubot, ka cēloņsakarība ir objektīvā saikne starp nodarījumu un kaitīgajām sekām.¹³

Jānorāda, ka cēloņsakarības problemātika aktualizēta dažādos laika periodos, piemēram, 20. gadsimta 50. gadu vidū atzīts, ka krimināltiesībās nav izstrādāts vienots viedoklis par kritēriju, pēc kura jānošķir nodarījumi, ar kuriem nodarītas sekas un kas ir pamats atbildībai, no nodarījumiem, kas, kaut arī ir saistīti ar iestājušos kaitīgo rezultātu, tomēr nav pamats atbildībai.¹⁴ Cenšoties rast precīzu cēloņsakarības raksturojumu un vienveidību tās noteikšanā, izstrādātas cēloņsakarības teorijas,¹⁵ kuru nostādnes analizētas arī Latvijas krimināltiesībās. Rakstā plašāk akcentētas tikai konkrētas teorijas, ņemot vērā to nozīmīgumu cēloņsakarības izpratnes veidošanā krimināltiesībās.¹⁶

Krimināltiesībās par noteicošo un izplatītāko cēloņsakarības izpratnes veidošanā tiek uzskatīta¹⁷ **ekvivalences jeb nosacījumu teorija** (saukta arī *condicio sine qua non* jeb ekvivalences teorija,¹⁸ priekšnosacījumu ekvivalences teorija), kas izstrādāta 19. gadsimta 60. gados. Pēc ekvivalences jeb nosacījumu teorijas, katrs nosacījums, bez kura kaitīgās sekas neiestātos, uzskatāms par šo kaitīgo seku cēloni. Teorijas izpratnē visi cēloņi (nosacījumi), kas radījuši sekas, ir līdzvērtīgi jeb ekvivalenti. Ekvivalences

¹² Sk., piem., Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I–VIII² nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 64. lpp.

¹³ Piemēram, Amerikas Savienoto Valstu Paraugkriminālkodeksa 2.03. pantā ietverta ne tikai cēloņsakarība kā objektīva kategorija, bet arī cēloņsakarība kā subjektīva kategorija (cēloņsakarība starp personas nodomiem (no vienas puses) un rīcību un sekām (no otras puses) – sk. Model Penal Code. Pieejams: www.icla.up.ac.za [aplūkots 2019. gada 9. maijā]; Beļska A. Cēloņsakarība Latvijas un ASV krimināltiesībās. Referāta tēzes. LU 68. zinātniskā konference. 2010. gada 9. februāris.

¹⁴ Причинная связь. Юридический словарь. П. И. Кудрявчев (глав. ред.). Изд. 2-е. Том 2. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1956, с. 256.

¹⁵ Cēloņsakarības teoriju nostādnēs konstatējama arī atšķirīga cēloņsakarības izpratne no materiālisma un ideālisma pozīcijām. Materiālistiskā cēloņsakarība ir objektīva saikne, kura eksistē ārpus cilvēka apziņas. No ideālistiskā pasaules skatījuma cēloņsakarība ir subjektīva kategorija, kura eksistē tikai subjekta apziņā (subjektīvais ideālisms), vai arī objektīva kategorija, kura radusies objektīvi eksistējošajā aprātā (objektīvais ideālisms) – sk., piem., Пиотковский А. А. Учение о преступлении. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1961, с. 183.

¹⁶ Rakstā norādīto teoriju uzskaitījums nav izsmelošs, piemēram, izstrādāta arī cēloņa un nosacījuma teorija (skaidrojot cēloņa un nosacījuma būtību, tiek akcentēts, ka cēlonis ietver nepieciešamo nosacījumu seku radīšanai, bet ne otrādi – ne katrs nepieciešamais nosacījums ir seku cēlonis; nepieciešamās un nejausās cēloņsakarības teorija; izslēdzošās cēlonības teorija; vainojamās cēlonības teorija. u. c. (sk. Малинин В. Б. Причинная связь в уголовном праве. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс. 2000, с. 105–126).

¹⁷ Haft F. Strafrecht Allgemeiner Teil. Eine Einführung für Anfangssemester. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1998, S. 62. Piemēram, Vācijā un Austrijā ekvivalences jeb nosacījumu teorija ir ietekmīgākā – sk. Leja M. Neuzmanīga līdznodarīšana krimināltiesībās. Jurista Vārds. 2011. 30. augusts, Nr. 35, 12. lpp.

¹⁸ Piemēram, Rietumu krimināltiesību teorijā cēloņsakarību pieņemts apzīmēt ar testu *sine qua non – ja nebūtu* (jeb *priekšnoteikums, bez kura nē*, teorijas formula latīņu valodā), kas nozīmē, ka X ir Y rezultāts tikai tad, ja X ir bijis pirms un bez X nevarētu iestāties Y (sk. Ķinis U. Noziedzīgi nodarījumi pret informācijas sistēmu drošību (kibernoziedzumi). Promocijas darbs. Latvijas Universitāte, 2005, 120. lpp.).

jeb nosacījumu teorija atspoguļo cēloņsakarības objektīvo raksturu starp darbību vai bezdarbību un tās izraisītajām kaitīgajām sekām, kā arī tās pamatā ir filozofijā pieņemtā cēloņsakarības izpratne. Vienlaikus teorija tiek kritizēta, ka cēloņsakarība tādējādi var tikt izvēsta līdz bezgalībai, nepamatoti paplašinot kriminālatbildības robežas.¹⁹ Tomēr iepriekš minētais viedoklis nav atbalstāms, ņemot vērā, ka kriminālatbildības pamats ir noziedzīga nodarījuma sastāvs, kas bez cēloņsakarības ietver arī citas pazīmes; to skaitā vainu nodoma vai neuzmanības formā. Teorijas nostādņu sakarā pamatoti vērstā uzmanība uz konkrēta cēloņsakarības veida – alternatīvās cēloņsakarības (jeb dubultās cēloņsakarības; kad vismaz divi dažādi cēloņi rada vienas un tās pašas sekas) – analizēšanu. Alternatīvās cēloņsakarības pastāvēšanas gadījumā teorijas konsekventa piemērošana var būt problemātiska. Piemērojot ekvivalences teoriju, neatkarīgi no jebkuras no vismaz divu personu nodarījumiem būtu jākonstatē, ka kaitīgās sekas (piemēram, cietušā nāve) iestātos. Šajā gadījumā teorijas nostādnes īpaši izvērtējamas, atzīstot, ka cēloņsakarība ir konstatējama starp katras personas nodarījumu un kaitīgajām sekām.²⁰

Cēloņsakarības pētījumos visai plaši analizēta arī **adekvātuma teorija** (adekvātā – “tipiskā” nodarīšanas teorija), kas izstrādāta 19. gadsimta beigās²¹ un īpašu izplatību guvusi vācu tiesību teorijā.²² Adekvātuma teorija pat atzīta par pretstatu ekvivalences jeb nosacījumu teorijai,²³ nepieļaujot cēloņsakarības bezgalīgumu, kas var būt raksturīgs ekvivalences teorijai, kā arī cēloņsakarību vērtējot kā eksistējošu cilvēka apziņā. Adekvātā teorija balstās uz atziņu, ka, izvērtējot tikai konkrēto gadījumu, nav iespējams izdarīt secinājumus par cēloņsakarības attīstību. Tikai analizējot vairākus gadījumus, tos attiecīgi sagrupējot pēc to tipiskajām pazīmēm, iespējams secināt, vai attiecīgais nodarījums spēj radīt konkrētās sekas. Savukārt nodarījumu, kas nebūs tipisks jeb adekvāts, nevar uzskatīt par seku cēloni. Jāatzīst, ka teorija atstāj bez ievēribas netipiskus, neparastus nosacījumus, jo par radīto seku cēloni tiek atzīts tikai tāds nodarījums, kas vienmēr noteiktos apstākļos var radīt noteiktas sekas – piemēram, šāviens galvā izraisa, turpretim viegls sitiens pa galvu – neizraisa nāvi.²⁴ Kā zināms, būtiska nozīme ir cēloņsakarības un vainas, kā arī motīva un mērķa izvērtējuma kopsakaram, piemēram, vai persona ir zinājusi par kādu galvas traumu un apzināti uzstusies tieši tur, paredzot

¹⁹ Sk., piem., Козлов А. П. Понятие преступления. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004, с. 315; Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве. Москва: Государственное издательство Юридической литературы, 1963, с. 129–151.

²⁰ Leja M., 2011. 30. augusts, Nr. 35, 12. lpp.

²¹ Sk., piem., Mincs P., 130. lpp.

²² Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве. Москва: Государственное издательство Юридической литературы, 1963, с. 97; Wessels J., Beulke W. Strafrecht Allgemeiner Teil. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2000, S. 55.

²³ Mincs P., 130. lpp.; Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Rīga: autora izdevums, 1934, 110.–111. lpp.

²⁴ Atkarībā no tā, kā pieredze ir jāņem vērā, analizējot cēloņsakarību, adekvāto teoriju pamatā iedala divos virzienos: subjektīvajā un objektīvajā. Subjektīvajā virzienā cēloņsakarības jautājuma izlemšanā jāņem vērā visi tipiskie nosacījumi, kas bija zināmi vai vismaz paredzami personai nodarījuma laikā. Šajā gadījumā cēloņsakarība tiek identificēta ar vainu. Savukārt ar adekvātās teorijas objektīvo virzienu tipiskuma novērtējumu var sniegt tiesa, jebkurš saprātīgs cilvēks, erudīts jurists – sk. Соктоев З. Б. Причинность в уголовном праве: о преломлении философской категории. Российский ежегодник уголовного права. 2007. № 2. Санкт-Петербург: ООО Университетский издательский консорциум «Юридическая книга», 2008, с. 305–324; Leja M., 532.–534. lpp.

nāves sekas, un, lai gan nodarījuma rezultātā iestājušās sekas nav tipiskas, cēloņsakarība pastāv. Adekvātās teorijas nostādnes pamatoti tiek kritizētas, norādot, ka cēloņsakarība ir parādību objektīvā saikne un nav atkarīga no konkrētu personu domām, tādējādi cēloņsakarībai zaudējot patstāvīgas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes nozīmi.²⁵

Galvenā cēloņa teorijā no visiem konkrētā notikuma nosacījumiem mēģināts izdalīt tādu cēloni, kuram piemīt noteicošā (izšķirošā) nozīme konkrēto seku radīšanā. Pēc šās teorijas, par iestājušos seku cēloni var uzskatīt tikai galveno darbību (bezdarbību), kas atstājusi vislielāko iespaidu uz kaitīgajām sekām.²⁶ Šīs teorijas trūkumi un kļūdainie aspekti tika atzīti jau 19. gadsimta sākumā,²⁷ pamatoti akcentējot, ka galvenā cēloņa teorija pieļauj nepamatotu izvairīšanos no kriminālatbildības un soda, kā tas var būt gadījumos, kad noziedzīgu nodarījumu izdara vismaz divas personas – ja viena persona cietušajam situsi mazāk nekā otra, pēc galvenā cēloņa teorijas, tā nebūtu saucama pie kriminālatbildības.²⁸ Jāatzīmē, ka Latvijas tiesu praksē šāda nostādne tiek noliegta,²⁹ atzīstot, ka gadījumos, kad vairākas personas noziedzīgu nodarījumu izdara kopīgi, katras konkrētās personas darbības no cēloņsakarības konstatēšanas viedokļa ir vērtējamas kā kopīgs cēlonis, kad katras personas atsevišķais nodarījums kļūst par daļu no cēloņa, kas izraisījis noteiktas sekas.

Jānorāda, ka krimināltiesību doktrīnā nostiprinātās iepriekš minētās cēloņsakarības definīcijas viena no prasībām ir: darbību vai bezdarbību par seku cēloni ir pamats atzīt tikai tad, ja iestājušās sekas ir bijušas neizbēgamas. Skaidrojot minēto prasību, teikts, ka par neizbēgamām sekas var uzskatīt tad, ja tās noteiktā vietā, laikā un apstākļos nenovēršami izraisījusi noteikta darbība vai bezdarbības akts, tātad cēloņsakarība ir bijusi minēto apstākļu nepieciešamība.³⁰ Krimināltiesībās tiek arī norādīts, ka seku neizbēgamība nevarētu tikt atzīta par obligātu cēloņsakarības pazīmi, jo tad cēloņsakarība būtu atzīstama tikai izņēmuma gadījumos.³¹ Autores ieskatā, “neizbēgams” un “nepieciešams” kā jēdzieni būtu norobežojami, un, lai izvairītos no iespējami

²⁵ Sk. Козлов А. П. Понятие преступления. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004, с. 316; Leja M., 495. lpp.

²⁶ Малинин В. Б. Причинная связь в уголовном праве. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2000, с. 98.

²⁷ Коржанский Н. И., Павлов В. Г., Рагоф Ф. И. Энциклопедия уголовного права. Т. 4. Состав преступления. Санкт-Петербург: изд. проф. Малинина, 2005, с. 344.

²⁸ Малинин В. Б., Парфенов А. Ф. Объективная сторона преступления. Санкт-Петербург: Издательство Юридического института, 2004, с. 99.

²⁹ Sk., piem. Tukuma rajona tiesas 2016. gada 20. maija spriedums lietā Nr. 11390041614, lietas arhīva Nr. K37-0037-16/2; Vidzemes apgabaltiesas 2013. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. 11300021411, lietas arhīva Nr. KA05-0111-13/13; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 2017. gada 6. janvāra lēmums lietā Nr. SKK-4/2017, 4., 5. lpp.; Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Noziedzīgu nodarījumu par smagiem miesas bojājumiem kvalifikācijas jautājumi tiesu praksē (Krimināllikuma 125., 127.–129., 131., 132. pants) un to kopība ar citiem noziedzīgiem nodarījumiem. Pēc Augstākās tiesas pasūtījuma apkopojumu organizējusi Latvijas Universitāte, sagatavojusi Dr. iur. prof. V. Liholaja. Rīga, 2017, 10. lpp. Pieejams: www.at.lv. [aplūkots 2019. gada 12. maijā].

³⁰ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. U. Krastiņš (zin. red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 132. lpp.

³¹ Sk., piem., Leja M., 482. lpp; Козлов А. П. Понятие преступления. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004, с. 339–342.

dažādā “neizbēgams” traktējuma, tādā veidā pat novedot pie cēloņsakarības izpratnes sašaurināšanas, norādi uz neizbēgamību nebūtu nepieciešams ietvert cēloņsakarības definējumā.

Pēc **nepastarpinātā (tuvākā) cēloņa teorijas**, par cēloni var atzīt tikai pēdējo, nepastarpināto un sekām tuvāko nodarījumu. Tā kā attiecīgā teorija krimināltiesisku nozīmi piešķir tikai nodarījumam tuvākajām kaitīgajām sekām, to dēvē arī par tuvākā cēloņa koncepciju.³² Ar teoriju tiek saprasts, ka iestājies kaitējums nevar būt tik attālināts vai nejaušs (vai tik atkarīgs no cita uzvedības), lai būtu nozīmīgs jautājuma izlemšanai par atbildības iestāšanos. Jāsecina, ka nepastarpinātā (tuvākā) cēloņa teorija nepamatoti ierobežo cēloņsakarības noteikšanas robežas, jo, apzīmējot cēloņsakarības pastāvēšanas nepieciešamību, uzsvars tiek likts uz tiešas cēloņsakarības nepieciešamību. Lai gan praksē visai bieži cēloņsakarība tiek apzīmēta “tieša cēloņsakarība”,³³ nevarētu atzīt, ka ar to domāta tikai tāda cēloņsakarība, kad nodarījums vērtējams kā tiešs cēlonis, kas radījis kaitīgās sekas. Attiecīgo norādi varētu skaidrot ar to, ka jēdziena “tieša” izpratne ne vienmēr tiek traktēta nepārprotami. Pastāv viedoklis, ka cēloņsakarība starp noziedzīgo darbību vai bezdarbību un tās izraisītām kaitīgajām sekām ir objektīva un tai piemīt krimināli tiesiska nozīme, ja tā ir tieša (nepieciešama), bet ne netieša (nejauša).³⁴ Tomēr, domājams, ka praksē visai bieži lietotais apzīmējums “tieša cēloņsakarība”, “tiešs cēlonis” drīzāk ir neprecīzs, nepārdomāts termins.³⁵ Tā, piemēram, norāde uz “tiešu cēloni” ietverta Zemgales rajona tiesas spriedumā, ar kuru [pers. B] atzīta par vainīgu saskaņā ar Krimināllikuma 146. panta otro daļu (būdam uzņēmēj sabiedrības vadītājs, kas atbildīgs par šo noteikumu ievērošanu, [pers. B] pārkāpa darba aizsardzības reglamentējošo normatīvo aktu prasības, kā rezultātā iestājās cilvēka nāve). Tiesa spriedumā pamatoti norāda, ka tā konstatē “cēloņsakarību starp [pers. B] rīcību darba aizsardzību reglamentējošo normatīvo aktu prasību pārkāpšanā un sekām – darbinieka [pers. D] nāvi. [Pers. D], veicot tiešos darba pienākumus, tīrot suliņu tvertni, iekrita tajā, kā rezultātā no mehāniskās asfiksijas iestājās viņa nāve. [Pers. B] bezdarbība, nenodrošinot [pers. D] darba aizsardzības ievadapmācību un sākotnējo instruktāžu darba vietā, nenodrošinot un neveicot pilnvērtīgu uzraudzību un kontroli darba veikšanas laikā, pieļaujot, ka [pers. D] veic darbu, atrodoties alkohola reibuma stāvoklī, kā arī nenodrošinot darba vides riska novērtēšanu suliņu tvertnes tīrīšanai, neiepazīstinot [pers. D] ar šādu darba vietas darba vides riska novērtējumu, bija tiešais cēlonis nelaimes gadījumam darbā.”³⁶

Vienlaikus jāakcentē, ka tiek izteikta arī norāde, ka cēloņsakarībai ir jābūt tiešai. Ar Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas spriedumu atzīts, ka [pers. H] nolaidīgi pildījis ārstniecības personas profesionālo pienākumu, kas vainīgā neuzmanības dēļ bija par iemeslu cietušā nāvei pēc Krimināllikuma 138. panta otrās daļas. Tiesa atzina,

³² Piem., Соктоев З. Б. Причинность в уголовном праве: о преломлении философской категории. Российский ежегодник уголовного права. 2007. №2. ООО Университетский издательский консорциум «Юридическая книга», 2008, с. 305–324.

³³ Sk., piem., Latvijas tiesas. Nolēmumi. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv>

³⁴ Шарапов Р. Д. Физическое насилие в уголовном праве. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001, с. 138.

³⁵ Leja M., 495.–496. lpp.

³⁶ Zemgales rajona tiesas 2018. gada 29. augusta spriedums lietā Nr. K73-0976-18/45.

ka [pers. H] pieļāva neuzmanību, neattaisnotu vilcināšanos, nolaidīgi pildīja savus ārsta pienākumus un nelēma jautājumu par nekavējošu neatliekamu epidurālās hematomas operatīvu evakuāciju, pastāvot reālai iespējai veikt ķirurģisku iejaukšanos, nolūkā glābt [pers. I] dzīvību, neievērojot Ārstniecības likuma 37. panta pirmās daļas 1., 2. punktu, kas [pers. H] neuzmanības dēļ bija par iemeslu [pers. I] nāvei. [Pers. I] uz slimnīcu nogādāts pēc tam, kad viņš naktī bija aplaupīts un piekauts, nodarot smagus dzīvībai bīstamus miesas bojājumus.³⁷ Jāatzīmē, ka nodarījuma kvalifikāciju par pareizu atzina arī Rīgas Apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija, vērsot uzmanību cēloņsakarības konstatēšanas jautājumam starp [pers. H] nodarījumu un [pers. I] nāves iestāšanos. Apsūdzībā norādīts, ka vēlīni organizētajiem pasākumiem operācijas uzsākšanai un savlaicīgai neizdarīšanai ir zināma cēloniska sakarība ar [pers. I] nāves iestāšanos no trulas galvas traumas. Pēc aizstāvja domām, norāde uz šādu cēloņsakarības pastāvēšanu neatbilst tiesību teorijā paustajam, no kā izrietot, ka cēloņsakarībai ir jābūt tiešai, konkrētai un precīzai. Ekspertu atzinumā Nr. 292 secināts, ka starp iegūto traumu un [pers. I] nāves iestāšanos ir cēlonisks sakars, eksperts [pers. B] norādījis, ka [pers. H] darbība nevarēja novest pie nāves tiešā ceļā un jāuzskata, ka galvenais nāves cēlonis ir miesas bojājumi. Apelācijas instances tiesa pamatoti norādīja, ka nevar pievienoties apsūdzētā un viņa aizstāvja argumentiem par to, ka [pers. H] būtu attaisnojams, jo miesas bojājumi [pers. I] nodarīti laupīšanas uzbrukumā, uzsverot, ka Krimināllikuma 138. panta dispozīcija prezumē noziedzīgā nodarījuma objektīvās puses izpaušanos ārstniecības personas profesionālajā darbībā ārstniecības procesā, un ir pašsaprotami, ka ārstniecības persona savu profesionālo pienākumu veic pret personu, kurai ir veselības traucējumi, šajā gadījumā, noziedzīga nodarījuma dēļ [pers. I] radusies galvas trauma.³⁸ Arī Augstākā tiesa pamatoti norādīja, ka abu zemāko instanču tiesu atzinumi par to, ka vēlīni organizētajiem pasākumiem operācijas uzsākšanai un tās neizdarīšanai laikā bija cēloniska sakarība ar cietušā nāves iestāšanos, uzsverot, ka zemāko instanču tiesas nav konstatējušas nejaušību cēloņsakarībā.³⁹ No iepriekš minētā secināms, ka cēloņsakarība kā saikne starp nodarījumu un kaitīgajām sekām nav atzīstama tikai kā tieša saikne, kā arī, lai starp personas nodarījumu un kaitīgajām sekām konstatētu cēloņsakarību, nodarījumam ne vienmēr jābūt tikai galvenajam cēlonim.

Kopsavilkums

1. Cēloņsakarība kā materiālo noziedzīgu nodarījumu sastāvu objektīvās puses pazīme izriet no krimināltiesiskās normas uzbūves, tās konstatēšanas nepieciešamību nosakot ar noziedzīga nodarījuma sastāvā ietvertajām kaitīgajām sekām.

³⁷ Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas 2016. gada 20. aprīļa spriedums krimināllietā Nr. 11094066909.

³⁸ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2017. gada 21. jūnija spriedums lietā Nr. 11094066909, KA04-0109-17/20.

³⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2017. gada 22. decembra lēmums lietā Nr. SKK-707/2017.

Cēloņsakarības apzīmēšanai lietoti arī termini “izraisīt”, “radīts”, “nodarīts”, “bijis par iemeslu”.

2. Cenšoties rast precīzu cēloņsakarības raksturojumu un vienveidību tās noteikšanā, izstrādātas cēloņsakarības teorijas. Krimināltiesībās par noteicošo un izplatītāko tiek uzskatīta ekvivalences jeb nosacījumu teorija, jo tā atspoguļo cēloņsakarības objektīvo raksturu starp darbību vai bezdarbību un tās izraisītajām kaitīgajām sekām. Teorijas nostādnes atbalstu guvušas arī Latvijas krimināltiesībās.
3. Lai gan praksē visai bieži cēloņsakarība tiek apzīmēta “tieša cēloņsakarība”, nevarētu uzskatīt, ka ar to tikai saprotami gadījumi, kad nodarījums vērtējams kā tiešs cēlonis, kas radījis kaitīgās sekas. Iespējams, ar apzīmējumu “tieša cēloņsakarība” saprotama cēloņsakarību raksturojošā lieluma – nepieciešamības – pastāvēšana (krimināltiesībās izteikts arī viedoklis, ka cēloņsakarība starp noziedzīgo darbību (bezdarbību) un tās izraisītām kaitīgajām sekām ir objektīva un tai piemīt krimināli tiesiska nozīme, ja tā ir tieša (nepieciešama), bet ne netieša (nejauša)). Vienlaikus, jādomā, ka praksē lietotos apzīmējumus “tieša cēloņsakarība”, “tiešs cēlonis” zināmos gadījumos varētu vērtēt kā neprecīzus terminus.
4. Autores ieskatā, “neizbēgams” un “nepieciešams” kā jēdzieni būtu norobežojami, un, lai izvairītos no iespējami dažādā “neizbēgams” traktējuma, kas var radīt cēloņsakarības izpratnes sašaurināšanos, norādi uz neizbēgamību nebūtu nepieciešams ietvert cēloņsakarības definējumā.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Beļska A. Cēloņsakarība Latvijas un ASV krimināltiesībās. Referāta tēzes. LU konference. 2010. gada 9. februāris.
2. Haft F. Strafrecht Allgemeiner Teil. Eine Einführung für Anfangssemester. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1998.
3. Kārklīš J. Vainas, prettiesiskas rīcības un atbildības ideja privāttiesībās. Latvijas Universitātes Žurnāls: Juridiskā zinātne. Nr. 8, 2015, 154.–175. lpp.
4. Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I–VIII² nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018.
5. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. U. Krastiņš (zin. red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
6. Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.
7. Ķinis U. Noziedzīgi nodarījumi pret informācijas sistēmu drošību (kibernozieģumi). Promocijas darbs. Latvijas Universitāte, 2005.
8. Langsted L. B., Greve V. Criminal Law. Denmark. 2. edition. Copenhagen: DJOF Publishing, 2004.
9. Leja M. KRIMINĀLTIESĪBU AKTUĀLIE JAUTĀJUMI UN TO RISINĀJUMI LATVIJĀ, AUSTRIJĀ, ŠVEICĒ, VĀCIJĀ. Noziedzīga nodarījuma uzbūve; cēloņsakarība; vaina; krimināltiesību normu interpretācija un spēks laikā. I daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2019.

10. Leja M. Neuzmanīga līdznodarišana krimināltiesībās. Jurista Vārds. 2011. 30. augusts, Nr. 35, 12. lpp.
11. Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2007.
12. Mantrovs V. Cēloniskā sakara izpratnes jautājumi civiltiesību kontekstā. Jurista Vārds, 2016, Nr. 13.
13. Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.
14. Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Rīga: autora izdevums, 1934.
15. Strazdiņš Ģ. Ieskats cēloniskā sakara vērtēšanas pamatos. Jurista Vārds, 2017, Nr. 19.
16. Torgāns K. Vairāki zaudējumus (kaitējumu) izraisīši cēloņi. Jurista Vārds, 2007, Nr. 28. Pieejams: <http://www.juristavards.lv>.
17. Vinkalna E. Cēloņsakarība Krimināllikumā un tās nozīme noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā. Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 204.–211. lpp.
18. Wessels J., Beulke W. Strafrecht Allgemeiner Teil. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2000.
19. Козаченко И. Я., Курченко В. Н., Злоченко Я. М. Проблемы причины и причинной связи в институтах Общей и Особенной частей отечественного уголовного права: вопросы теории оперативно – следственной и судебной практики. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003.
20. Козлов А. П. Понятие преступления. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004.
21. Коржанский Н. И., Павлов В. Г., Рапог Ф. И. Энциклопедия уголовного права. Т. 4. Состав преступления. Санкт-Петербург: изд. проф. Малинина, 2005.
22. Малинин В. Б., Парфенов А. Ф. Объективная сторона преступления. Санкт-Петербург: Издательство Юридического института, 2004.
23. Малинин В. Б. Причинная связь в уголовном праве. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2000.
24. Пиотковский А. А. Учение о преступлении. Москва.: Государственное издательство юридической литературы, 1961.
25. Соктоев З. Б. Причинность в уголовном праве: о преломлении философской категории. Российский ежегодник уголовного права. 2007. № 2. Санкт-Петербург: ООО Университетский издательский консорциум «Юридическая книга», 2008.
26. Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве. Москва: Государственное издательство Юридической литературы, 1963.
27. Шарапов Р. Д. Физическое насилие в уголовном праве. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
28. Юридический словарь. П. И. Кудрявчев (главн. ред.). Изд. 2-е. Том 2. Москва: Государственная издательство юридической литературы, 1956.

Normatīvie akti

29. Krimināllikums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.
30. Latvijas Kriminālkodekss un komentāri pie atsevišķiem Latvijas Kriminālkodeksa pantiem (Dr. jur. A. Niedre). Rīga: Tiesiskās informācijas centrs, 1997.
31. Criminal Code of Georgia. Pieejams: www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes.
32. Model Penal Code. Pieejams: www.icla.up.ac.za.

Juridiskā prakse

33. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2017. gada 6. janvāra lēmums lietā Nr. SKK-4/2017.
34. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2017. gada 22. decembra lēmums lietā Nr. SKK-707/2017.
35. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Noziedzīgu nodarījumu par smagiem miesas bojājumiem kvalifikācijas jautājumi tiesu praksē (Krimināllikuma 125., 127.–129., 131., 132. pants) un to kopība ar citiem noziedzīgiem nodarījumiem. Pēc Augstākās tiesas pasūtījuma apkopojumu organizēja Latvijas Universitāte, sagatavojusi *Dr. iur.* prof. V. Liholaja. Rīga, 2017. Pieejams: www.at.lv.
36. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2017. gada 21. jūnija spriedums lietā Nr. 11094066909, KA04-0109-17/20.
37. Vidzemes apgabaltiesas 2013. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. 11300021411, lietas arhīva Nr. KA05-0111-13/13.
38. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas 2016. gada 20. aprīļa spriedums krimināllietā Nr. 11094066909.
39. Tukuma rajona tiesas 2016. gada 20. maija spriedums lietā Nr. 11390041614, lietas arhīva Nr. K37-0037-16/2.
40. Zemgales rajona tiesas 2018. gada 29. augusta spriedums lietā Nr. K73-0976-18/45.